

Mara Kolić Pustić
Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Dubrovnik
mara.kolicpustic@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 272-523(497.584Dubrovnik)(093)
UDK: 347.67(497.584Dubrovnik)"1457/1517"(093)
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yk3jwhp4e9>
Primljeno: 9. 3. 2025.
Prihvaćeno: 16. 4. 2025.

LAZARET I CRKVA SVETE MARIJE NA DANČAMA KROZ PRIZMU OPORUKA DRŽAVNOG ARHIVA U DUBROVNIKU 1457.-1517.

MARA KOLIĆ PUSTIĆ

Sažetak: U radu se prezentiraju rezultati proučavanja oporuka Državnog arhiva u Dubrovniku datiranih između 1457. i 1517. godine, s fokusom na legatate namijenjene kompleksu crkve i lazareta na Dančama. Traga se za odgovorom na pitanja: Nude li legatati pokazatelje o dinamici gradnje tog kompleksa? Jesu li pojedinci, mimo propisa o obveznih šest groša definiranog Uredbom o kugi, Dančama ostavljali dodatna sredstva? Može li se iz legata nešto zaključiti o važnosti crkve sv. Marije od Milosti na Dančama kad je u pitanju pobožnost Dubrovčana? Kad su se legatati ovoj crkvi pridružili onima namijenjenim katedrali i crkvi sv. Vlaha i kad je uspostavljena sintagma *tre chiese solite*?

Ključne riječi: Dubrovnik, 15. i 16. stoljeće, Danče, crkva sv. Marije od Milosti, lazaret, crkva sv. Vlaha, *tre chiese solite*, oporuke, legatati

Keywords: Dubrovnik, 15th and 16th century, Danče, Church of St Mary of Grace, lazaretto, Church of St Blaise, *tre chiese solite*, wills, legacies

Uvod

Lazaret na Dančama formirao se u drugom desetljeću 15. stoljeća.¹ Ondje su oboljeli od kuge i oni na koje se sumnjalo da su zaraženi, boravili najprije u drvenim, a zatim u zidanim objektima.² Potkraj 1457., po završetku novog vala epidemije, Senat je odlučio na Dančama izgraditi crkvu i groblje, posebno istaknuvši da siromahe koji ondje umiru

¹ Vesna Miović, *Dubrovački ples s kugom. Vrijeme Lazareta na Pločama*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2022., 17.

² Ana Marinković, Petar Strunje, "Between Plague and Trade, Topography and Typology of the Maritime Lazarettos in Dubrovnik", *Convivum* 10/1 (2023.), 123.

treba pokopati na posvećenome mjestu kao kršćane, a ne puštati ih da skapavaju kao stoka.³ Odlukom su bile definirane dimenzije izvorne crkvice, osam lakata duljine i šest lakata širine te titular Gospe od Milosti, *Sancta Maria de gratia*.⁴ Fisković je zaključio da je vjerojatno najprije bila izgrađena mala kapela namijenjena malobrojnima sudionicima liturgije, koja je ubrzo dograđena širom bačvasto nadsvedenom lađom.⁵

Za gradnju kompleksa lazareta Vesna Miović utvrdila je: "U velikoj epidemiji koja je buknila 1465. na Dančama se našao veći broj ljudi za koje je kamenar Mihoč, s dozvolom vlasti, počeo graditi kuću. [...] Naime motivirane Isusovim riječima: 'Kažem vam, što god učinite jednom od ove moje najmanje braće, meni učinite' i nadom da će brigom za siromahe zaslužiti Isusovu milost i zaštitu, vlasti su u svibnju 1466. donijele odluku o nastavku gradnje koju je započeo Mihoč".⁶ Ta je odluka bila objavljena u Uredbi o kugi (*Ordo super peste*). Njome se država također pobrinula definirati izvore sredstava namijenjenih gradnji lazareta na Dančama, kao i drugim aktivnostima u svrhu uspostave skrbi o oboljelima od kuge. Člankom 6 bilo je naloženo da se od svake oporuke, pa i one kojom se ništa ne ostavi za to sveto djelo (*sancta opera*), mora za tu namjenu izdvojiti šest groša. Tek kad bi to bilo plaćeno, kancelari su smjeli registrirati izvršenje oporuke. Izuzetno su se smjele početi izvršavati oporuke s legatom od pet perpera i više jer se pretpostavljalo da će se rizničari u takvim slučajevima pobrinuti za podmirenje spomenutog obveznog doprinosa.⁷

Baveći se legatima i darovima crkvi na Dančama kroz stoljeća, Marijan Sivrić konstatirao je da je sve do pada Republike crkva na Dančama po broju primljenih legata na trećem mjestu, odmah iza katedrale i Svetog Vlaha.⁸ Ustaljenost tog upečatljivog trija potvrđivala je i sintagma *tre chiese solite*, uočena u građi iz 17. stoljeća.⁹

³ V. Miović, *Dubrovački ples s kugom*, 18. U periodu 1457-1517. valovi zaraze bilježe se 1456.-1459., 1464.-1469., 1473., 1481.-1483., 1486., 1491., 1500.-1503. i 1517.-1519. Rina Kralj-Brassard, "Grad i kuga: Dubrovnik 1691. godine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54/1 (2016.), 122-123.

⁴ Ljubavno zahvaljujem kolegici Rini Kralj-Brassard što mi je ukazala na podatak da su odlukom o gradnji crkve od 5. 12. 1457. bile definirane i njene dimenzije. Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-3, *Consilium Rogatorum*, sv. 15, f. 182.

⁵ Igor Fisković, "Arhitektura i skulptura Crkve Gospe od Milosti na Dančama", u: *Crkva i samostan Svete Marije na Dančama*, Dubrovnik: Družba sestara franjevki od Bezgrješnog začeca, 2010., 62.

⁶ V. Miović, *Dubrovački ples s kugom*, 17.

⁷ B. M. Nedeljković, *Liber Croceus* (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III. 24), Beograd: SANU, 1997., 47.

⁸ Marijan Sivrić, "Legati i darovi Crkvi sv. Marije na Dančama tijekom stoljeća", u: *Crkva i samostan Svete Marije na Dančama*, Dubrovnik: Družba sestara franjevki od Bezgrješnog začeca, 2010., 61.

⁹ Primjerice, u oporuci Lucijana Orsatova Cerva iz 1638.: *Lasso per decime e primite alle tre chiese solite, cioe a chiesa di Santa Maria maggiore, alla chiesa di Santo Biagio et quella di Santa Maria delle Danze* [...]. Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-12.1, *Testamenta Notariae* (dalje: *Test. Not.*), sv. 62, f. 22.

Iz navedenih je premisa proizašlo nekoliko istraživačkih pitanja. Ponajprije, nude li ostavštine legata neke pokazatelje o dinamici gradnje kompleksa na Dančama? Nadalje, jesu li pojedinci, mimo propisa o obveznih šest groša, Dančama ostavljali dodatna sredstva? Može li se iz spomena glavnih legata dubrovačkim crkvama na početku oporuke nešto zaključiti o važnosti ove crkve kad je u pitanju pobožnost Dubrovčana te kada se je za tri crkve uspostavila sintagma *tre chiese solite*?

Istraživanje je obuhvatilo seriju 12.1 *Testamenta Notariae* Državnog arhiva u Dubrovniku, sveske 16 do 32, odnosno 3710 oporuka iz razdoblja 1457.-1517.¹⁰ Početnu je točku odredila odluka o gradnji crkve iz 1457., a završnu njeno opremanje oltarima, odnosno 1517. godina, kada nastaje Božidarevićev poliptih. Dodatno su, u potrazi za izrazom *tre chiese solite*, proučene oporuke iz svezaka 47 i 62 iste serije.¹¹

Oporučni legati za građevinske radove (*fabriche*) na Dančama

Gordan Ravančić je, pišući o oporukama i oporučiteljima s kraja 13. i iz prve polovice 14. stoljeća, napomenuo da su vlasti 1348. godine donijele odluku o gradnji nove crkve sv. Vlaha pa je veliki broj onodobnih oporuka sadržavao legate upravo za tu namjenu (*pro opere [...] ecclesie*).¹² Postavilo se pitanje vrijedi li to i za Danče, odnosno, koliko su česti legati namijenjeni građevinskim radovima koji su bili u tijeku na Dančama i koji je njihov vremenski okvir.

Najstariju poznatu oporuku u kojoj se spominje crkva sv. Marije od Milosti objavio je Marijan Sivrić. Njome je 1461. Petar Martinović *Ianarius Albanensis* ostavio za zemljište ili za zvono pet perpera (*Lasso a scta Maria di misericordia alle danze in aiuto di tereni over della campana ipp 5*).¹³ Nije posve jasno je li riječ o kupovini ili uređenju zemljišta za lazaret, kao ni kakva je točno funkcija i mjesto spomenutoga zvona.

Prvi spomen legata koji izričito upućuje na građevinske radove zabilježen je u oporuci Anukle, žene mastioca Ivana Ostočina, iz lipnja 1465. godine. Ona je prepustila zastupnicima sv. Marije na Dančama da odluče hoće li se njenih pet perpera utrošiti na gradnju ili za gregorijanske mise.¹⁴

¹⁰ Zahvaljujem kolegicama Nelli Lonza, Vesni Miović i Rini Kralj-Brassard na savjetima i pomoći pri iščitavanju rukopisa i razumijevanju strukture testamenata 15. i 16. stoljeća.

¹¹ Odabir tih svezaka oslanja se na pregled legata u radu Marijana Sivrića, "Legati i darovi Crkvi sv. Marije na Dančama tijekom stoljeća", 48, 54.

¹² Gordan Ravančić, "Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća", *Povijesni prilozi* 40 (2011.), 110.

¹³ *Test. Not.*, sv. 17, f. 141; M. Sivrić, "Legati i darovi Crkvi sv. Marije na Dančama tijekom stoljeća", 38.

¹⁴ *Item laso a Santa Maria de Danze ipp. 5 in uolunta de procuratori dela dita chiezia zoe in far dela dita giexia over far cantar mese de santo Gregorio per anima mia zoe in la dita giexia ale Danze. Test. Not.*, sv. 22, f. 5v-6r.

Među oporukama iz 1457.-1517. evidentirana su trideset i dva legata s jasno definiranom namjenom za *fabriche* na Dančama. Niz započinje testament iz ožujka 1468. godine, kojim je franjevac Bartul Nikole Ivanova Caboga, nakon početnog legata katedrali, ostavio tri perpera *alla fabrica de Nazareto alle Danze*.¹⁵ U oporuci Ivana Stjepanova Benessa iz kolovoza 1469. susreće se formulacija o potpori radovima na sv. Mariji od Milosti na Dančama (*in aiuto de lauori a sancta Maria de Gratia alle Danze*) u iznosu od dvaju perpera.¹⁶ Tek deset godina kasnije, u srpnju 1479., u oporuci Nikolette, žene Franka Obuganovića zapisan je legat od jednog perpera za *santa Maria de Danze per fabrica*.¹⁷ U veljači 1481. Vukoslav Radašinović Ljoškov ostavio je za najnužnije građevinske radove 25 perpera (*per qualche fabrica piu necessaria*).¹⁸ Sljedećeg je mjeseca Jakov Damjanov Sorgo a *sancta Maria de le Dançe per la fabrica* ostavio jedan perper.¹⁹

Razbuktavanje nove epidemije kuge od listopada 1481.²⁰ potaknulo je pojedince da legatate još češće usmjeravaju prema gradnji lazareta na Dančama. U listopadu iste godine je Marija, žena Petra Lovrina Luccari, namijenila pet perpera a *Nazaret zoe alle Danze per la fabrica*,²¹ a u prosincu je Magdalena, žena Nikole Marina Nikolina Gondola, također *per fabrica* ostavila jedan perper.²² Nekoliko mjeseci kasnije, u veljači 1482., Dražula, udova Jakova Radelića, i sama umirući od kuge na Dančama, ostavila je šest groša a *Danze per fabrica*.²³ U travnju iste godine Mato Tomov Bona ostavio je deset perpera *alle Danze per fabrica*.²⁴ Mjesec dana kasnije je Nikola Aleksandrov Gozze, umirući u Gružu od kuge, namijenio jedan perper a *santa Maria de le Danze per sua fabrica*,²⁵ a nakon tri mjeseca, u kolovozu, je Luka Lukin Bona za *Dançe per fabrica* ostavio pet perpera.²⁶ Zanimljivo je primijetiti da je u legatima za gradnje na Dančama bio osobito visok udio vlastele, vjerojatno i zato što su često bili imućniji pa su lakše mogli izdvojiti neku svotu, a možda i kao odraz državne politike, koja je dvama zakonima iz 1482. kompleksu na Dančama povjerila važnu ulogu.²⁷

¹⁵ *Test. Not.*, sv. 20, f. 77.

¹⁶ *Test. Not.*, sv. 20, f. 125.

¹⁷ *Test. Not.*, sv. 23, f. 105v.

¹⁸ *Test. Not.*, sv. 23, f. 163.

¹⁹ *Test. Not.*, sv. 23, f. 165v.

²⁰ Risto Jeremić, Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1938., 86.

²¹ *Test. Not.*, sv. 24, f. 16.

²² *Test. Not.*, sv. 24, f. 19.

²³ *Test. Not.*, sv. 24, f. 34v.

²⁴ *Test. Not.*, sv. 26, f. 181.

²⁵ *Test. Not.*, sv. 24, f. 57v.

²⁶ *Test. Not.*, sv. 24, f. 83.

²⁷ R. Jeremić, J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, 87.

Junije Damjanov Sorgo, koji je u vrijeme epidemije iz 1481.-1482. izgubio dva mlađa brata,²⁸ svoju je oporuku načinio u rujnu 1484. godine i njome je, nakon prvog legata Gospi Velikoj, ostavio šest groša *alle Danze per fabrica*.²⁹ Petar Stjepanov Nenковиć je u srpnju 1486. godine, nakon što je Svetoj Mariji Velikoj ostavio tri perpera, a crkvi na Dančama jedan, dodatnih dvadeset perpera ostavio *per la fabrica de sancta Maria de le Danze*.³⁰

Nepunih pet godina kasnije, u svibnju 1489. godine, kanonik Vlaho Marin Nikolin Gondola, ostavio je šest groša *a sancta Maria de le Danze per sua fabrica*.³¹ Jednako je toliko izdvojila Maduša Živanović, udova Vitka, trećoredica franjevka, u lipnju 1491. godine (*alla chiesa de Santa Maria alle Danze per aiuto de la fabrica*),³² a u siječnju 1494. Kata Radonić, udova Ivana, također trećoredica franjevka, *per aiuto de la fabrica* ostavila je jedan perper.³³ Iste godine u travnju je Vlaho Stjepanov Gozze ostavio tri perpera *a sancta Maria alle Danze per fabrica de la chiesa*.³⁴ Nema zabilježbe kad je testament sročен, ali šest mjeseci kasnije, u rujnu, umrla je Nikoleta, udova Jakova Petrova Bona ostavljajući dva perpera *a sancta Maria de le Gratie a Danze per fabrica*.³⁵ Legate od po šest groša za gradnju (*per fabrica*) ostavili su i Andrija Pavov Gozze (1497.),³⁶ Margarita Paparčić, udovica Stjepana s Korčule (1498.),³⁷ Vukosava, udova Stjepana krznara (1499.),³⁸ kao i Maruša, žena Ivana Stjepanova Nale (1500.).³⁹ Iste godine u prosincu sročен je testament udovice Linjuše Soimir, franjevske trećoredice, koja je *a Sancta Maria alle Danze in aiuto della fabrica* ostavila jedan perper.⁴⁰

Dvije godine kasnije, u lipnju 1502. Franuša, udova Nikole Ruskova Poza ostavila je jedan perper *a sancta Maria de Gratie alle Danze per reparatione dela chiesa*.⁴¹ U siječnju 1503. je Bernardin Candiani, trgovac iz Verone, ostavio pet perpera *a sancta Maria de*

²⁸ Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 8 - Genealogije (M-Z)*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2017., 332-333.

²⁹ *Test. Not.*, sv. 26, f. 99v.

³⁰ *Test. Not.*, sv. 25, f. 146.

³¹ *Test. Not.*, sv. 27, f. 96v.

³² *Test. Not.*, sv. 27, f. 56v.

³³ *Test. Not.*, sv. 29, f. 153.

³⁴ *Test. Not.*, sv. 27, f. 10.

³⁵ *Test. Not.*, sv. 27, f. 39r-39v.

³⁶ *Test. Not.*, sv. 27, f. 192v.

³⁷ *Test. Not.*, sv. 27, f. 189.

³⁸ *Test. Not.*, sv. 28, f. 92v.

³⁹ *Test. Not.*, sv. 28, f. 102v.

⁴⁰ *Test. Not.*, sv. 29, f. 199.

⁴¹ *Test. Not.*, sv. 28, f. 185.

Gratia per fabrica,⁴² u lipnju je Katarina, žena Ivana Vladojevića za istu namjenu ostavila jedan perper,⁴³ sljedeće godine Anukla udova Miha Lukina Sorga tri perpera,⁴⁴ a Ivan Nikolin Gozze jedan perper,⁴⁵ koliko i Margarita, udova Vlaha Caboge.⁴⁶ U rujnu 1505. je Margarita, udova Ivana Nikolina Gondole, za radove na Dančama odredila šest groša.⁴⁷

Nakon stanke od četiri godine, u listopadu 1509., Radonja Banić Radosalić ostavio je Dančama legat od jednog perpera i dodatno jedan dukat za radove na crkvi (*alle Danze perpero uno e de piu per fabrica ducato uno in dicta chiesa*).⁴⁸ U veljači 1513. krznar Vid Radašinović ostavio je za gradnje tri perpera,⁴⁹ a u ožujku Ivan Lukin Sorgo pet perpera.⁵⁰

Prateći iznose legata za radove na crkvi, u njih je sedam ostavljeno po šest groša, odnosno onoliko koliko bi svakako bio ubrano iz oporučne ostavštine u slučaju da legat Dančama nije izričito naveden. Dvostruki iznos od jednog perpera za *fabriche* evidentiran je jedanaest puta. Osim toga, dva su puta gradnji na Dančama bila namijenjena dva perpera, četiri puta po tri i pet perpera. Po jedan put susreću se iznosi od po šest, deset, 20 i 25 perpera te od jednog dukata.

Kao što je već spomenuto, u legatu iz 1461. govori se samo o zemljištu lazareta. Nakon legata iz 1465. namijenjenog gradnji ili gregorijanskim misama, uslijedio je po jedan legat za *fabriche* 1468. i 1469. godine. Zatim je, nakon nepune desetogodišnje pauze, zabilježeno njih jedanaest između 1479. i 1486 godine i to znatan dio u razdoblju epidemije kuge iz 1481.-1482. U 1489. i 1491. susreće se po jedan legat, a tijekom 1494. njih tri. U devetogodišnjem periodu između 1497. i 1505. svake se godine bilježi po jedan legat namijenjen *fabricama* izuzev 1501. godine kad on izostaje i 1500. kad se susreću dva te 1504. tri legata za *fabriche*. Nakon toga, registriran je još jedan legat za *fabricu* iz 1509. te dva iz 1513. godine (grafikon 1). Takav ritam legata namijenjenih gradnji na Dančama podupire tezu Igora Fiskovića da su se radovi i nadogradnje dogodili u kratkom vremenskom razmaku.⁵¹ Preciznije se može reći da legati usmjereni za tu svrhu s jedne strane otkrivaju okruženje straha od zaraze, a s druge strane daju neke pokazatelje o dinamici gradnje.

⁴² *Test. Not.*, sv. 28, f. 188v.

⁴³ *Test. Not.*, sv. 29, f. 3v.

⁴⁴ *Test. Not.*, sv. 32, f. 3v.

⁴⁵ *Test. Not.*, sv. 31, f. 30.

⁴⁶ *Test. Not.*, sv. 29, f. 160v.

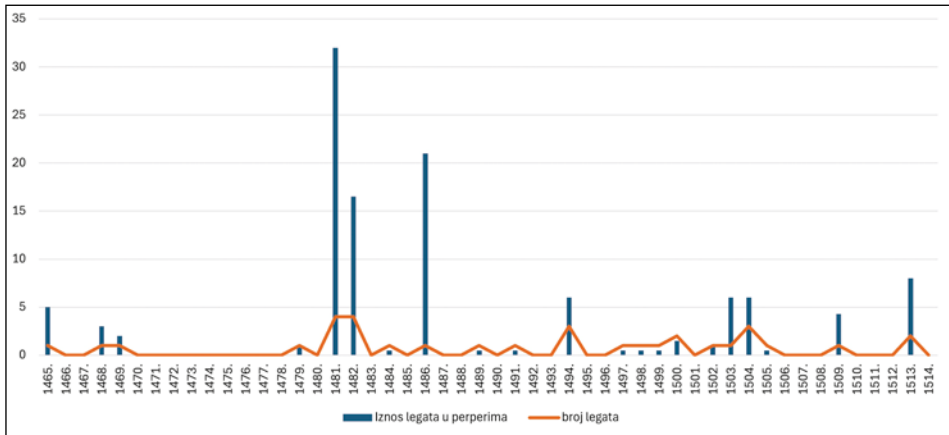
⁴⁷ *Test. Not.*, sv. 30, f. 85v.

⁴⁸ *Test. Not.*, sv. 30, f. 104.

⁴⁹ *Test. Not.*, sv. 31, f. 110.

⁵⁰ *Test. Not.*, sv. 31, f. 59v.

⁵¹ I. Fisković, "Arhitektura i skulptura Crkve Gospe od Milosti na Dančama", 68.

Grafikon 1. Legati za gradnje (*fabriche*) na Dančama 1465.-1514.

Izvor: *Test. Not.*, sv. 20, f. 22-32.

Legati Dančama: dinamika i tipologija

Od odluke o gradnji crkve 1457. pa do donošenja Uredbe o kugi 20. svibnja 1466. zabilježeno je jedanaest oporuka s legatima Dančama: po jedna iz 1461. i 1463.,⁵² četiri iz 1465.⁵³ i pet datiranih prije 20. svibnja 1466. godine.⁵⁴ Kroz sveske oporuka može se pratiti kako broj legata raste: u svesku *Testamenta notarie* 19 (1465.-1467.), od 235 oporuka, u njih 27 ostavljaju se legati Dančama.⁵⁵ U sljedećem svesku 20 (1467.-1471.), od ukupno 184 oporuke, njih 52 sadrže legatite za Danče. Udio oporuka s legatima u korist Danača dalje raste pa je u svesku 21 (1471.-1473.) evidentirano njih 88 od 184, odnosno 47%. U svesku 23 (1476.-1481.) taj je udio 60%, a u svesku 24 (1481.-1483.) doseže 77%. U preostalim svescima tijekom proučavanog perioda udio oporuka s legatima Dančama u odnosu na sveukupni broj oporuka u prosjeku se kreće oko 80%. Tako veliki broj oporuka s legatima Dančama, s obzirom na njihov sasvim mali broj prije donošenja Uredbe o kugi, zasigurno proizlazi iz obveze ustanovljene tim propisom.

Iz legata se ponekad iščitava neposredna povezanost umirućih od kuge s Dančama. Primjerice, Stojisava, udova Radivoja grebenara, koja je umrla na Dančama 1484.

⁵² *Test. Not.*, sv. 17, f. 141 i sv. 20, f. 148.

⁵³ *Test. Not.*, sv. 19, f. 11, 68, 100v; sv. 22, f. 6.

⁵⁴ *Test. Not.*, sv. 19, f. 85v, 86v, 99v, 103, 156.

⁵⁵ Datacije svezaka ne odgovaraju nužno godini sastavljanja oporuka jer su se one unosile u sveske testamenata nakon proglašenja smrti oporučitelja.

godine, najprije je Gospi Velikoj i Dančama ostavila po šest groša, a zatim se, nakon legata dubrovačkim franjevcima i dominikancima, opet spomenula Danača ostavljajući svoju sitnu osobnu imovinu onima s kojima je ondje živjela (*Anchora lasso alli poveri alle Danze tuto quello zo che se troua sopra lo lecto*).⁵⁶ Vladica, kći Božića Bunijevića je testamentom iz 1467., sastavljenim na Dančama gdje je bolesna ležala, prvo legat od jednog perpera namijenila hospitalu na Dančama jer su joj puno pomogli (*sancta Maria alle Danze ipperpero 1 zoe all'ospedale per che ho habuto gran ben*), zatim je katedrali ostavila samo šest groša nasuprot iznosu od dodatnih pet perpera namijenjenom kapelanu na Dančama za gregorijanske mise.⁵⁷ Nikola Marina Mihova Bona, koji je 18. svibnja 1482. umro od kuge, Dančama je najprije ostavio šest groša, a zatim je dodatnih pet perpera namijenio zaraženim siromasima na Dančama (*a poveri infectati alle Danze*).⁵⁸

Uz novčane legatate, susreću se i legati u naturi, poput *staro uno de oglio*⁵⁹ ili *fazoletto de seda*.⁶⁰ Ilija, kapelan s Danača (*capellanus ecclesiae Danzarum*), Sv. Mariji na Dančama je 1508. oporučno ostavio srebrni kalež i jedan misal,⁶¹ a Ivan, sin Gojsave i mastioca Ostoje, u oporuci pisanoj 1465. godine, te proglašenoj 1473., Dančama ostavlja dva zlatna dukata za izradu slike (*per una inchona*).⁶²

Uz legatate u novcu koji premašuju obvezni iznos od šest groša, susreću se i višekratni novčani legati Dančama unutar iste oporuke. Primjerice, krznar Mladin Stanković u oporuci od 22. travnja 1466. za *Nazaret* ostavlja jedan perper te potom i jedan dukat za *Santa Maria de Gratia*.⁶³ Nikola Ivanov Gabro u oporuci iz 1480. godine, dva je perpera namijenio *a Sancta Maria delle Dançe*, a dodatnih pet perpera ostavio je pustinjacima koji

⁵⁶ *Test. Not.*, sv. 25, f. 39.

⁵⁷ *Test. Not.*, sv. 20, f. 23v.

⁵⁸ *Test. Not.*, sv. 24, f. 54v.

⁵⁹ Primjerice, uz jedan perper Gospi Velikoj i šest groša Dančama, Stjepan Nikolin Sorgo je 1499. godine sv. Mariji na Dančama ostavio i *uno staro de oglio*. *Test. Not.*, sv. 19, f. 99v; Pasko Dimka Ivana Martolovog Fifa je 1497. godine, uz po jedan perper Gospi Velikoj i sv. Mariji na Dančama, ostavio i dodatnih šest groša za ulje (*a sancta Maria alle Danze per olio*). *Test. Not.*, sv. 28, f. 26.

⁶⁰ Primjerice Dragana žena Marina Dobrilovića u oporuci iz 1512. godine određuje da se rupčić sa zlatovезom dade Dančama, a potom nalaže da se proda velika škrinja (*cassa grande*) te dodatno spominje Danče tražeći od muža da se ondje održi misa za njenu dušu. *Test. Not.*, sv. 31, f. 53; Ljuba, žena Nikole Bogunovića je 1471. godine sv. Mariji na Dančama uz šest groša za svoju dušu (*per anima mia*) ostavila i jedan rupčić izvezen svilom i zlatovезom (*e uno fazuleto cum seda e cum oro*). *Test. Not.*, sv. 21, f. 2v.

⁶¹ *Test. Not.*, ser. 10.1, sv. 30, f. 69v.

⁶² *Gouani fiol de Ostoia mastilaz fa suo ultimo testamento. Inprima lasa a santa Maria ale Danze d'oro ducati II che debia far una inchona*. Riječ je o oporuci njegove majke Gojsave u sklopu koje se donose i oporuke članova njene obitelji. *Test. Not.*, sv. 22, f. 5v-6.

⁶³ *Test. Not.*, sv. 19, f. 99v.

su ondje živjeli (*alli calogeri alle Danze*).⁶⁴ Ivan de Valentino je 1492. godine za Sv. Mariju Veliku u Dubrovniku ostavio jedan perper, dok je Sv. Mariji na Dančama namijenio čak pet puta više za gregorijanske mise, a hospitalu na Dančama (*al hospedal de le Danze*) ostavio je šest groša.⁶⁵

Oporučitelji su crkvi svete Marije od Milosti također ostavljali legate za mise. Tako je Dražula Radojević, žena Andrije bačvara 1470. godine, uz legate od po sedam perpera Gospi Velikoj i crkvi sv. Mariji od Milosti na Dančama, dodatno naložila da se slave po dvije male mise (*messe pizulle*) u svakoj od ovih crkava,⁶⁶ a svećenik Stjepan Đurašević je u oporuci pisanoj 1499., uz jedan perper za crkvu sv. Marije na Dančama, ostavio i dodatni perper za pjevanu misu u toj crkvi.⁶⁷ Vladisava Vukosalić, žena Radivoja bojadisara je 1478. godine, uz legat od tri groša *a Santa Maria di Gratia alle Danze*, naložila i da se proda njen *barchano verdescuro cum manige galle*, kako bi don Andrija slavio misu u čast Bogorodici u Sv. Mariji od Milosti na Dančama.⁶⁸ Bratulj Pribilović iz Stona je 1484. godine, uz šest obveznih groša crkvi sv. Marije od Danača, tu crkvu odredio za mjesto 30 misa zadušnica njegovom ujaku, ostavivši pet perpera,⁶⁹ slično kao i Stanisava Stojaković, kći Radoja, koja je 1499. godine odredila jedan perper za pustinjake sv. Marije na Dančama da mole Boga za njenu dušu,⁷⁰ a Anukla Mrđenović, udova Marka iz Vrbice, 1501. godine naložila je da četiri mise u crkvi sv. Marije od Danača slave fratri s Dakse.⁷¹ Legat od osam perpera godišnje je za tjedne mise na Dančama ostavio i Bernardin Candiano, trgovac iz Verone, preminuo 1503. godine.⁷²

Uz navedene legate koji su nadilazili zakonsku obvezu od šest groša, Danče se u oporukama spominju i kao zavjetno mjesto. Radovan Bratuljević je, primjerice, umirući od kuge, 1467. godine kao svoj zavjetni dar (*voto*), Svetoj Mariji na Dančama ostavio srebrni kalež (*calexe de argento de onze dexe*).⁷³ Uz šest groša crkvi sv. Marije od Milosti na Dančama, Petar Markov Luccari je u oporuci iz 1482. godine, za zavjet Dančama ostavio *dopiero uno de perpero uno perche ho voto e che vaga uno prete a dire la messa*

⁶⁴ *Test. Not.*, sv. 24, f. 12v. O pustinjacima na Dančama više u: Nella Lonza, *Ana, Pavo, Grlica. Recluse i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2021.

⁶⁵ *Test. Not.*, sv. 26, f. 140.

⁶⁶ *Test. Not.*, sv. 20, f. 157v.

⁶⁷ *Test. Not.*, sv. 28, f. 79v, 80.

⁶⁸ *Test. Not.*, sv. 23, f. 69v.

⁶⁹ *Test. Not.* sv. 25, f. 49.

⁷⁰ *Test. Not.* sv. 28, f. 27.

⁷¹ *Test. Not.*, sv. 28, f. 121.

⁷² On je crkvi sv. Marije od Milosti ostavio i pet perpera za radove (*per fabrica*), a uz mise na Dančama, jednaki iznos s jednakom namjenom je odredio i za crkve sv. Sebastijana i sv. Nikole. *Test. Not.* sv. 28, f. 188v.

⁷³ *Test. Not.*, sv. 20, f. 23.

*ad honor de dio e de la nostra dona.*⁷⁴ Jedan perper za veliku pjevanu misu kao zavjet crkvi sv. Marije na Dančama (*per voto a sancta Maria de le Danze che si canta una messa granda*) ostavila je i Lucija, kći Lukše crevljara, 1499. godine.⁷⁵ Anka, udova Basilija Munibigović s Koločepa je 1512. godine, nakon niza legata namijenjenih koločepskim crkvama, naložila da se slavi misa i u Sv. Mariji na Dančama za njen zavjet (*per voto mio fatto*),⁷⁶ slično kao i Radula, žena Đivolina Marinova s Lopuda, koja je 1513. godine ostavila pet perpera za zavjetnu misu na Dančama (*che se dica una messa a sancta Maria de le Danze per voto che ho facto*).⁷⁷

Tre chiese solite

Tragajući za odgovorom na pitanje kada se crkvice na Dančama pridružila legatima namijenjenim dvjema važnim dubrovačkim crkvama - katedrali i parčevoj crkvi - proučena je učestalost legata crkvi sv. Vlaha. Premda je njena gradnja započela još 1348. godine te su tijekom radova bili ostavljani legati za *fabriche*, zbog snažne pobožnosti prema gradskom zaštitniku, očekivalo bi se da je udio legata u njenu korist ostao stabilan i visok. Nasuprot tome, crkva sv. Vlaha u Dubrovniku u proučenom je materijalu (između 1457. i 1517.) bila registrirana u samo 61 oporuci, a legati crkvama s istim titularom izvan zidina u njih 50 i još 27 bez jasnog određenja mjesta. Pribroji li se potonje onima gdje je izričito riječ o crkvi sv. Vlaha u gradu, doseže se broj od 88 oporuka koje bi se mogle vezati uz legat glavnoj crkvi dubrovačkog parca.

Prateći sveske testamenata kronološki, Sv. Vlaho se u svesku 16 (1456.-1458.) susreće u svega trima oporukama.⁷⁸ U tom svesku nisu evidentirani legati Dančama. U svesku 17 (1458.-1462.) u dvije se oporuke spominju legati crkvi sv. Vlaha,⁷⁹ a u jednoj legat Dančama. U knjizi 18 (1462.-1465.) opet izostaju legati Dančama, a oni namijenjeni crkvi dubrovačkog parca evidentirani su u pet oporuka.⁸⁰ Iz sljedećeg sveska 19 (1465.-1467.), gdje se nalaze testamenti uoči i neposredno nakon donošenja Uredbe o kugi, evidentirano je 27 legata Dančama te samo jedan Sv. Vlahu i to u oporuci u kojoj se Danče ne spominju.⁸¹

⁷⁴ *Test. Not.*, sv. 25, f. 140v-141.

⁷⁵ *Test. Not.*, sv. 28, f. 14-14v.

⁷⁶ *Test. Not.*, sv. 31, f. 28v.

⁷⁷ *Test. Not.*, sv. 31, f. 188v.

⁷⁸ *Test. Not.*, sv. 16, f. 47v, 57, 65.

⁷⁹ *Test. Not.*, sv. 17, f. 31, 84v.

⁸⁰ *Test. Not.*, sv. 18, f. 2, 11, 76, 96v, 104.

⁸¹ *Test. Not.*, sv. 19, f. 171v.

Kroz sljedeće sveske oporuka može se usporedno pratiti dinamika promjena legata u korist Sv. Vlaha i crkve sv. Marije na Dančama. U svesku 20 (1467.-1471.) susreću se dvije oporuke u kojima su legati raspodijeljeni i Sv. Vlahu i Dančama te dvije s legatima crkvi sv. Vlaha.⁸² U svesku 21 (1471.-1473.) zabilježene su četiri oporuke s legatima crkvi sv. Vlaha u Dubrovniku,⁸³ od kojih tri sadrže i legat Dančama. Zatim su u svesku 22 (1473.) evidentirana dva testamena s legatima Sv. Vlahu,⁸⁴ riječ je o svesku sa samo 98 oporuka od kojih se u njih devet susreću legati Dančama nezavisno od spomenuta dva crkvi sv. Vlaha. U svesku 23 (1476.-1481.) uočeno je devet testamenata s legatima Sv. Vlahu,⁸⁵ od kojih se u šest slučajeva također susreću legati Dančama. U svesku 24 (1481.-1483.) legati Sv. Vlahu susreću se u šest oporuka, od čega je u njih pet legat namijenjen i Dančama.⁸⁶ Slično je i u svesku 25 (1483.-1486.) u kojemu se od devet testamenata s legatima crkvi sv. Vlaha u njih osam nalaze i legati Dančama.⁸⁷ I u svesku 26 (1486.-1494.) u većini se testamenata s legatima Sv. Vlahu susreću i oni za Danče, ovaj put u odnosu jedanaest prema devet.⁸⁸ U sljedećem svesku, 27 (1494.-1497.) od 257 oporuka u samo su dvije zabilježeni legati Sv. Vlahu,⁸⁹ od kojih je jedan sadržavao i legat Dančama, dok je u toj knjizi čak 203 legata namijenjeno Dančama. U preostalim analiziranim svescima više se ne nalaze oporuke u kojima legat crkvi sv. Vlaha ne prate oni namijenjeni Dančama. S obzirom na to da se od 1480-ih nadalje u samo 20% testamenata Danče ne spominju, podudarnost s legatima crkvama sv. Vlaha nije osobito indikativna.

Zanimljiviji su rezultati o kristalizaciji usporednih legata trima crkvama - katedrali, sv. Vlahu i crkvi sv. Marije od Milosti na Dančama. U analiziranim materijalima opći legat svima trima crkvama, zapisan pri početku oporuke, susreće se svega 31 put.⁹⁰ U odnosu na 1742 testamenta u kojima se legati ostavljaju katedrali i Dančama, samo 31 slučaj gdje im je pridodana i crkva sv. Vlaha predstavlja doista skromni nagovještaj običaja koji će se s vremenom toliko ustaliti da će nastati i sintagma *tre chiese solite* (grafikon 2).

Pred kraj 16. stoljeća, uviđajući nedostatke lazareta na Dančama, razmatrala se alternativna lokacija na Pločama.⁹¹ Kolebanja su potrajala sve do 1627. godine, kad je

⁸² *Test. Not.*, sv. 20, f. 80, 88, 148, 151.

⁸³ *Test. Not.*, sv. 21, f. 53, 79v, 120v, 153.

⁸⁴ *Test. Not.*, sv. 22, f. 4v, 51v.

⁸⁵ *Test. Not.*, sv. 23, f. 35, 42, 127, 137v, 145, 153, 160, 163, 174.

⁸⁶ *Test. Not.*, sv. 24, f. 5, 41, 47v, 54, 98, 114.

⁸⁷ *Test. Not.*, sv. 25, f. 17, 32, 41, 70v, 81, 108v, 134, 140v, 154.

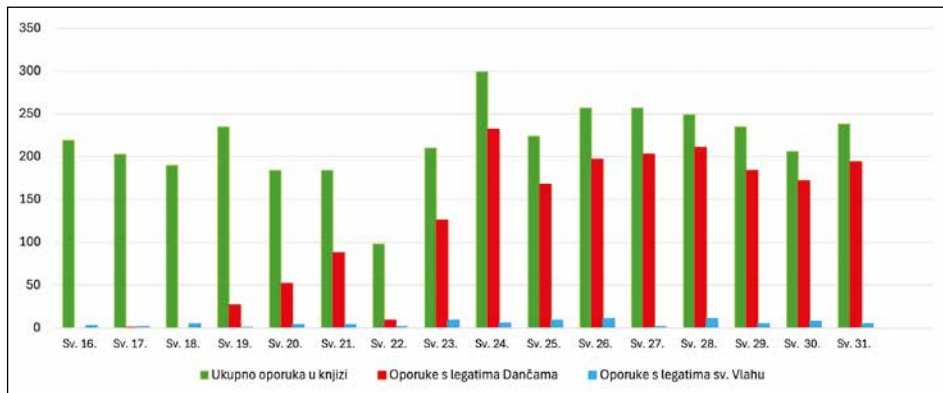
⁸⁸ *Test. Not.*, sv. 26, f. 3, 45, 47v, 51v, 55v, 69v, 72, 73v, 95, 154v, 162v.

⁸⁹ *Test. Not.*, sv. 27, f. 46, 165v.

⁹⁰ Jednom u svescima 20, 27, 31 i 32, dva puta u svescima 23 i 24, tri puta u svesku 25, četiri u svesku 29 i 30, pet u svesku 28 te sedam puta u svesku 26.

⁹¹ Riječ je o evoluciji sustava obrane od kuge koja je trajala kroz stoljeća. Vidi Rina Kralj-Brassard, "Grad i kuga: Dubrovnik 1691. godine", 120.

Grafikon 2. Legati za crkvu i kompleks na Dančama i crkvu sv. Vlaha u knjigama oporuka 1456.-1517.

Izvor: *Test. Not.*, sv. 16-31.

konačno odlučeno da se uspostavi novi lazaret na Pločama.⁹² Iako, posljedično, prestaje obveza ostavljanja legata u svrhu brige o oboljelima od kuge u lazaretu na Dančama, legati samoj crkvi sv. Marije od Milosti se u knjigama testamenata i dalje učestalo susreću uz one namijenjene katedrali, kao što se razabire iz dodatnog sondiranja građe oporuka nastalih nakon veljače 1517. godine.

U svesku 47 (1585.-1588), već uvriježenim legatima katedrali i Dančama sve se češće pridružuju i oni namijenjeni crkvi sv. Vlaha, ali se sintagma *tre chiese solite* još ne susreće.⁹³ U drugom sondiranom svesku *Testamenta notariae* 62 (1638.-1642.), datiranom nakon uspostave lazareta na Pločama 1627. godine, sve češće se katedrala, crkva s Danača i crkva sv. Vlahu susreću zajedno.⁹⁴ U tom se svesku susreće i sintagma *tre chiese solite*, koja se vremenom ustaljuje.⁹⁵

⁹² V. Miović, *Dubrovački ples s kugom*, 28.

⁹³ Primjerice u *Test. Not.*, sv. 47, f. 4, 5v, 15.

⁹⁴ Primjerice u *Test. Not.*, sv. 62, f. 1v, 2v.

⁹⁵ Primjerice u *Test. Not.*, sv. 62, f. 20 i 22.

Zaključak

Devet godina nakon odluke o gradnji crkve u sklopu lazareta uspostavljenog na Dančama, od 1466., bilježi se munjeviti porast učestalosti legata koji se tome namjenjuju, vjerojatno potpomognut i Uredbom o kugi koja je nalagala ostavljanje oporučnih legata radi financiranja tog lazareta. Međutim, u 1899 oporuka u kojima su između 1457. i 1517. godine zapisani legati Dančama, ostavljeni iznosi često premašuju šest groša, visinu obveznog legata iz čl. 6 Uredbe, svjedočeći i o osobnoj naklonosti Dubrovčana.

Uz opće legatate bez određene namjene, nailazi se i na one koji trebaju poslužiti upravo gradnji na Dančama (*fabriche*), na osnovu kojih se skicira mogući vremenski okvir nastanka i sukcesivne nadogradnje kako kompleksa na Dančama, tako i crkve, prvo tijekom druge polovice 1460-ih te zatim od početka 1480-ih do prvog desetljeća 16. stoljeća, s naglaskom na prvu polovicu 1480-ih. Dodatno se razabiru legati za mise zadušnice, zavjete i darove crkvi sv. Marije od Milosti, koji sugeriraju da se prema crkvi na Dančama, nakon početnog poticaja iz Uredbe o kugi, razvila pobožnost koja nadilazi zakonsku obvezu. Potvrda toj tezi leži u činjenici da su se legati crkvi sv. Marije od Milosti nastavili usmjeravati sve do kraja Republike bez obzira na to što je još 20-ih godina 17. stoljeća lazaret s Danača bio izmješten na Ploče, čime je preusmjereno i državno financiranje. Dapače, prema rezultatima dodatnog sondiranja nekih svezaka testamenata, sintagma *tre chiese solite* proizašla iz učestalih legata trima crkvama - katedrali, crkvi sv. Marije od Milosti na Dančama i crkvi sv. Vlaha - evidentirana je nakon premještanja lazareta na Ploče, što govori u prilog važnosti područja Danača za druge pobožne i milosrdne svrhe.

Iz provedenih istraživanja proizlazi da je početna pretpostavka, prema kojoj su se legati Dančama pridružili onima namijenjenim katedrali i crkvi sv. Vlaha, bila pogrešna. Legati parčevoj crkvi u analiziranom se periodu susreću razmjerno rijetko, a oni za Danče, osobito nakon 1466. godine, bivaju sve učestaliji te u korpusu analiziranih svezaka testamenata od 1480-ih godina nadalje dosežu prosječni udio od oko 80%. Stoga je, suprotno početno postavljenoj premisi, crkva sv. Marije od Milosti na Dančama bila ta koja se prva pridružila katedrali kao redoviti objekt legata, a njima se tek s vremenom u učestalijem ritmu pridružila crkva sv. Vlaha, iz čega je potom nastala i sintagma *tre chiese solite*.

LAZARETTO AND THE CHURCH OF SAINT MARY AT DANČE THROUGH THE PRISM OF THE LAST WILLS IN THE STATE ARCHIVES IN DUBROVNIK, 1457-1517

MARA KOLIĆ PUSTIĆ

Summary

Legacies to the church and the lazaretto complex at Danče traced in 1,899 wills in the State Archives in Dubrovnik, dated between 1457 (decision on church construction) and 1517 (final decoration with altars), have shown the potential in seeking answers to a number of research questions. Firstly, 33 legacies regarding construction works (*fabriche*) at Danče, have provided a fairly precise insight into the construction dynamics. Further, apparently the bequests often exceeded six grossi, the limit set for a mandatory legacy according to Article 6 of the Plague Law (*Ordo super peste*), and thus testifies that personal devotion and piety of the Ragusans surpassed the state policy measures. Lastly, this research has shown that in the expression *tre chiese solite*, referring to the Cathedral, Church of St Blaise and the Church of St Mary of Grace at Danče (S. Maria de Gratia), frequently featuring in seventeenth-century legacies, the small church at Danče was not a newcomer. By contrast, in the period between 1457 and 1517 the legacies to St Mary of Grace at Danče tended to increase, reaching a portion of as much as 80 per cent from the 1480s, while the legacies to St Blaise, the church dedicated to the city's patron were sparse. This goes to prove how important this church and the complex surrounding it were as a place of piety and charity to the Ragusans, remaining so well after the 1620s when the new lazaretto was built at Ploče.